

**МОДЕЛИ НА ЛИТЕРАТУРНО-ПУБЛИЦИСТИЧНИ САНКЦИИ
ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО В ЖУРНАЛИСТИЧЕСКАТА
ПРАКТИКА НА ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ**

Елена Гетова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**MODELS OF LITERARY AND JOURNALISTIC SANCTIONS
DURING THE REVIVAL PERIOD IN THE JOURNALISTIC
PRACTICE OF PETKO SLAVEYKOV**

Elena Getova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study is an attempt to frame some of the particularities of the Bulgarian national character as a model which could offer possible answers to questions that have been of durable interest to researchers. These questions are related to the emblems of the 19th century but they also point us in the direction of tracing the possibilities of/for literary and journalistic sanctions in the Revival-period press. If the periodical press can throw light on some of the deep processes that led to the formation of national ideological matrices in the 19th century, then the choice of Petko Slaveykov's journalistic practice presents one of the most fruitful terrains for observing such phenomena, most notably in their regional (local) manifestations with us, Bulgarians.

Key words: Bulgarian Revival, Revival-period journalism, Petko Slaveykov, newspaper *Macedonia*, 19th-century emblems

Онова, което винаги се е оказвало представително ядро за характеристиката на Петко-Славейковата публицистика, е нейната адекватност и релевантност на актуалните исторически обстоятелства. Изследователите са категорични, че Славейков успява да обозре в журналистическата си практика ключови въпроси на политиката, културата, образованието и националната история. Особено съществен е и проблемът за това как и в каква степен неговата публицистика повлиява за консолидирането на националното съзнание. На този проб-

лем се спира в студията си, посветена на Славейковата публицистика, Живка Драгнева (Драгнева 1980: 425 – 446). Според изследователката основните процеси в българското възрожденско общество, които са тематичен фокус на Славейковата журналистика, са: борбата за църковна независимост, развитието на българската култура, на просветата и на обществената мисъл. Очевидно е, че изследователските перспективи в анализа на възрожденската публицистика винаги ще гравитират около проблемите на нацията¹.

В настоящото изследване по-скоро ни интересува друга апликация на доминиращите през XIX век и постепенно налагащи се в публичния език тематични предпочитания. Става въпрос не толкова за локалните (местните, нашите, българските) теми, колкото за тяхната наличност, проследена като *резултат* (като реакция и анализ) от съпоставката с европейските явления и образци в наблюдавания исторически контекст. Тази съпоставителна оптика обаче изисква да приемем, а може би и да настояваме, че си даваме ясна сметка за особенния характер на Славейковата публицистика. Именно практиката на видния възрожденски журналист благоприятства да се покажат най-видимо онези характеристики (и характерология, ако можем да обобщим така) на европейската преса, които той избира за водещи, представителни и на които си струва да се подражава и да се заема от тях. Присъщо за Славейковата дейност като автор на журналистически материали е прилагането на разнообразие от отношения към първоизточника: от подбор и компилация до идеологическо моделиране на заемки от чуждоезиковите публични послания. Когато говорим за авторство обаче, е редно да останем верни на всеобщата изследователска нагласа, че при Славейков е твърде проблематично да се категоризират подчертано авторските текстове и тези с компилативен, преводен и подражателен характер. Живка Драгнева като че ли най-прецизно характеризира тази особеност на журналиста Славейков да композира и да адаптира към публиката своите публикации. Изследователката обобщава: „Той подбира и препечатва материали от западноевропейската преса, предимно френска и английска, обявила се по свои съображения в полза на българската кауза“ (Драгнева 1980: 428).

Трябва да отбележим също, че възрожденският журналист не просто подбира и препечатва материали, но и се отнася критически към прочетеното. Той редактира, коментира, вмъква свои бележки по

¹ Тук този въпрос, така методично коментиран и изясняван в последните десетилетия, няма да бъде обект на прецизиране и препращане към неговите фундаментални анализатори.

отношение на публикуването в европейската преса, а и не само това – оказва се, че той не наблюдава единствено онези издания, които са се обявили по ред причини за застъпници на българската национална идея, а и останалите. За Славейков е изключително важно следното обстоятелство – на основата на осъзнатите възможни приложения на пресата и на нейните журналистически езици да се конструират, т.е. да се зададат и да се *прагматизират националните приоритети* пред българите. Някои от тези журналистически въздействия той постига в областта на назоваването и проблематизирането на темата, най-общо представена като *черти от националния характер на българина*.

Това да се представят щрихи от националния характер, не е откритие на българската възрожденската преса. Налагаща се като всеобща особеност на журналистическите практики в Европа през XIX век, националната характерология завзема страниците на редица европейски и български издания. Тук се спираме най-вече на един по-частен случай на това проявление, а именно историческата обвързаност между интереса към чертите на нациите и развитието на доминантните научни търсения през XIX век². Целта ни е да представим възможни отговори на въпросите:

1. Особеност на века ли е отрицателното (най-вече, но не само то) отношение към някои щрихи от характерологията на националните общности (в нашия случай на българите)?
2. Особеност на века ли е пресата да участва във оформянето на конструктите (в този смисъл и езиковите модели и концепти) на националното съзнание чрез своите ключови персоналии и поведенчески модели (например тези на Раковски, Славейков, Каравелов и Ботев) и техните личностни журналистически почерци?

* * *

Един от възможните регулатори за постигането на национално самосъзнание през Възраждането се оказва безспорно пресата. Във възрожденската преса могат да се наблюдават практики, моделиращи упражняването на публицистични санкции върху публичните визии за българското. Пресата не е просто четвъртата власт, която при липсата на останалите изземва и техните функции, както доказва задълбоченото изследване на Здравка Константинова (Константинова 2000), но

² По въпроса за доминантните научни търсения и емблематичните открития през XIX век вж. Гетова 2018: 13 – 23.

и добавя нови щрихи към това публично упражняване на власт върху формите на политическите проекти за еманципиране на нацията.

Пресата прави видими опозициите, противоречивите предположения, разногласията и разноречията между лидерите на политическата сцена на XIX век. Оказва се, че чрез публикациите в пресата тези противоречия се определят именно и най-вече в зоната на своето противопоставяне. В изследването на Клод Дюше откриваме прецизното дефиниране на тази особеност на XIX век.

Често се казва, че представителната реторическа фигура за века – това е оксиморонът, смесените светлина и мрак; това е тази фигура, която мислителите (политици и теоретици) се насилват да редуцират, възлагайки на века разпознаваем произход, точни програми, ясно видими знаци на сплотяване, стабилен речник – всичко това, което литературата не престава да проблематизира, да размества и да разбърква.

(Дюше 1999: 85)

Ако приемем за ключова реторическа фигура и на българския журналистически XIX век оксиморона, тогава частично ще попаднем на следите на възможното обяснение за особения статут на поредица от публикации, които наблюдаваме в журналистическите издания на Петко Славейков. Става дума за наистина убедително и регулярно присъстващи във вестниците и списанията, в чието редактиране участва той, статии, които – необичайно за статута му на обединител и изразител на националните възжелания – са *посветени на българските недостатъци*, на националните пороци и слабости, на отрицателните черти от характера и поведението на българина.

Мисленето на националните черти през и привеждането им към някакъв модел биха могли поне частично да подскажат търсените отговори. Зададените в този текст въпроси очертават прилагането на литературно-публицистичните санкции в европейската, но по неин образец – и във възрожденската преса. Ако пресата притежава способността да открие такива дълбинни процеси при формирането на националните идеологически матрици през XIX век, то изборът на журналистическата практика на Петко Славейков ще благоприятства наблюдението на подобно явление в неговите регионални (локални) проявления при нас, българите.

Когато наблюдаваме журналистическата практика на Славейков, неизменно попадаме на настоятелното твърдение от негова страна, че той пише от „собствен опит“, че познанието за българите е придобито като резултат от лично наблюдение и съприкосновение с особености-

те в характера на българите. Още в брой първи от 8 януари 1871 година на подновения след прекъсване издание на „Македония“ Славейков споделя:

...Но и такъвиз като са мъчнотиите, като ги знаем и познаваме и сме ги отчасти и опитали на себе си, то пак сме решени да не свърнем от този път, но да следваме неизменната си програма, колкото ся касае до разискванията в народните ни въпроси.

(Славейков 1981в: 9)

От друга страна, публицистиката на водещия възрожденски журналист изобилства от разнообразни форми на щедри съпоставителни проекции, разгръщащи се върху информацията за характерологията на другите европейски народи. Струва ни се много важно да направим и още една уговорка преди привеждането на конкретните примери. За това изследване е основополагащо настояването, че Петко-Славейковата журналистическа дейност може да се възприеме като *единен и цялостен текст*, като единен и последователен проект за постигане на нацията във/чрез езика на пресата.

Рефлексите на политическите пристрастия на Славейков няма как да не отразят и неговата склонност да препраща към психографския портрет на българина. Неведнъж изследователите констатираат за Петко Славейков, че е „добър психолог и познавач на българската душевност“ (Стоянов 2003: 221). Но именно като добър психолог и познавач на българите, журналистът Славейков може да си позволи да композира свои лични вариации на тази тема, да меланжира разноформатни послания от чертите на други народи с някои национални особености, да подбере журналистически клишета и да ги положи в различен за тях контекст и в ново историческо обкръжение и така да постигне неочакван обрат и убедителен стилистичен ефект. Всъщност, полагайки усилия да уравни позитивните и негативните послания в своите публикации, Славейков попада в следите на една от водещите черти на *европейския XIX век*, а именно: „да илюстрира дисонансите между категорията на политическото и тази на литературното, обединявайки ги в своя полза и без да прави опити да ги ограничава“ (Дюше 1999: 87)³.

Като последица от този журналистически еквилибризъм бихме могли да разчетем и характерните особености на Славейковия сти-

³ Цитираната констатация на Клод Дюше е направена по повод на романите на Оноре дьо Балзак.

листичен регистър, проявяващ се в неговите публикации – той се отличава с многословие, многотемие, поливалентност на твърденията; разклоняваща се в много смисли фраза, чийто основен семантичен фокус често се изгубва. По този въпрос като че ли най-лаконично и затова обобщаващо звучат изводите на Иван Стоянов за Петко-Славейковия журналистически стил:

Запознат с психиката на българина, той неведнъж се възползва от уменията си да убеждава, без да казва нищо съществено, от възможността да завладява бедното въображение на събеседниците с недотам изискан изказ, от устремеността си да прокара политическите решения на своята партия.

(Стоянов 2003: 216)

И така, ще наблюдаваме една монолитна, но противоречива като конструкция и регламент, много лично пристрастна и уникална като стилистичен регистър, много интересна като презентираща определен отрязък от историческото време на XIX век (по-конкретно 1871 година) възрожденска журналистическа практика. Изборът на исторически отрязък също не е случаен – той е аргументиран от пластове от динамичните събития, които формират европейските политически хоризонти. Тези събития имат съществени последици и за самите българи.

През юли 1870 година Франция обявява война на Прусия. През август французите са победени в битката при Седан, а императорът Наполеон III е пленен. През септември започва обсадата на Париж. През 1871 година е подписан Франкфуртският мирен договор, постигнато е така желаното обединение на Германия и на 18 януари е провъзгласена Германската империя. Неин пръв канцлер става Ото фон Бисмарк, а Вилхелм I Хохенцолерн е нейният пръв германски император или кайзер. През същата 1871 година след въстание в Париж е установена Парижката комуна, обявена е Третата френска република (Савова, Латева (превод) 2002: 368 – 369).

Годината 1871-ва е особено значима в национален смисъл и за българите. На 23 юли е отпечатан „Българският революционни централни комитет. [Позив]“. Също така като отделно издание се публикува „Повод за избираніето на потребныты епархійскы мірскы представите-ли за разискваніето и одобреніето на общыят екзархыскый ус-

тав“ [Цариград, 1871]. Тези две издания предопределят и важните събития на 1871-ва – през февруари е открит Църковно-народният събор в Цариград, който до края на месец май изработва *Устава на Българската екзархия*. Пак през февруари Васил Левски написва писмо позив към всички българи за материално подпомагане и включване в предстоящата революция за освобождение на България. Написано от името на Привременното правителство, писмото е отпечатано от Любен Каравелов. През септември Левски изработва и предлага на дейците на БРЦК да обсъдят „Устав (Нареда) на Вътрешната революционна организация“. През октомври – ноември е втората обиколка на Дякона из българските селища за подготовка на бъдещата революция (Янев, Налбантова, ред. 2012: 367 – 368; 379 – 384).

И така, оказва се, че изборът на политическата и журналистическата 1871-ва не е случаен, а е търсен и приносен за настоящото изследване темпорален отрязък.

Националните „петна“ в обществения живот на българите

Естествено, това вътретекстово заглавие в нашето изследване е реплика – вариация на известната Славейкова статия „Петна в нашия обществен живот“. Тя се отпечатва във вестник „Македония“ на 26 януари 1871 година. Не е подписана, но изследователите на творчеството на видния възрожденец я причисляват към категорично авторските му текстове. Публикувана е в избраните произведения на Петко Славейков под редакцията на Цветана Македонска през 1956 година и също под нейна редакция – в изданието от 1969 година „Петко Рачев Славейков. Съчинения. Прозаични творби“.

Преди да прецизираме посланията и контекстуалните препратки на тази съществена за изследването тук публикация, е важно да обърнем внимание на личностната аргументация на възрожденския творец във връзка със заниманието му с журналистика, на неговите очаквания от това занимание и длъжностите му, поети към нацията, в конкретния исторически момент, който проследяваме. По такъв начин ще отговорим и на питането за избора на темпорален отрязък от журналистическата кариера на Петко Славейков, а именно публикациите във вестник „Македония“ през 1871 година. Ето позицията на възрожденския обществен водител:

Нашият народ, ако и да е естествено положителен (позитивен), но като прост още и неопитен в политическия живот, може лесно да ся излъсти от шарлатанизма. Затова, като разбираме, че вестникарската

ни длъжност изисква да предпазваме народът си от примките на големи шарлатани, ний искаме да им кажем истината, колкото ни е позволено, ако и да се излагаме на гонения и опасности.

Българският народ след една дълга и упорита борба сполучи най-после черковно независимо управление, но той и днес, а и после ще ся намира посред толкоз неприятели на правдините му, щото трябва много да внимава върху лицата, на които ще повери управлението на екзархията си.

(Славейков 1981д: 61)

Струва си да обобщим категоричността на тона в тази публикация, появила се почти в началото на подновяването на най-популярния и обичан вестник през Възраждането. Славейков се заема със задачата да огласява истината от страниците на своето издание и това да става с превантивна цел, защото добре познава характера на „наивните“ си сънародници, а моментът е важен, исторически. Това „днес“ е някак многозначително и не потъва в многозначността на последвалите аргументи, а напротив – бележи знак за внимание към остротата на поставения въпрос.

Остротата на поставения въпрос обаче гравитира около няколко основни проблема, занимаващи Славейков като политик и публицист още в началото на кариерата му на тези обществени позиции. Един от най-настоятелно поставяните проблеми е този за поевропейчването на българина. Налагането на националните приоритети води неизменно със себе си и патоса на различието, на отличителните черти, които ни правят българи. Това е наложен стратегически модел на мисловните нагласи на възрожденеца, който съзира в проникването на чуждото влияние заплаха, която допълнително създава усещането за несигурност. В публикацията „Петна в нашия обществен живот“ се тематизират именно тези категорични в мисленето на Славейков морални и политически позиции. За него това увлечение по европейската цивилизация се изразява в отстъпването от народностните традиции, от българския език, от начина на живот и облекло. Журналистът достига до най-фините детайли на този обобщено представен модел (по-скоро антимодел) на българския обществен живот. Стилистичните дисонанси в езика като че ли са най-сериозният маркер за сблъсъка на реалността с очакванията на изключително чувствителния към тази тема Славейков:

Когато влезеш в някой български град, ти ще ся смаеш пред тези български глави на европейски маниер. Те ще ти говорят с някакви безразборно набрани по вестниците думи и ще са мъчат да ти внушат, че те са не като другите.

Ако бяха са спрели тези глупави претенции само на това, само на думите и на дрехите, ний не бихме казали ни дума, защото всякой е свободен да живее и да ся облича както ще. Но претенциите ся простираат по-надалеч; те ся вмъкват в общите ни работи и докарват, гледай си, лошабини [...].

Мястото на старите заловиха млади чорбаджии, които ся носят по европейски, без да мислят по европейски и без да разбират от нищо европейско [...].

С исканието си да ся покажем европейци ний ся явяваме добри маймуни, които вършат всичко по подражание и на които всичкото изкуство състои в някакви играчки за услаждение на зрителите господари.

(Славейков 1981г: 330 – 331)

Всъщност Славейковите пристрастия към кривото разбиране на европейската цивилизованост са добре известни. Те са последователно проследими в редица негови текстове с различен формат и жанров характер, най-често с хумористично-саркастичен облик. Тук обаче, по страниците на вестник „Македония“ през 1871 година, тази тематична центрираност около подобен важен въпрос преминава границите на комичното и забавното четиво. Тя се оказва тема с политически характер. Нейното настоятелно коментирание и в друго издание, свързано с името на Славейков – списание „Читалище“, през същата 1871 година приема очертанятията на политическа платформа с важни послания към нацията. В Славейковата журналистическа проза налагащите се *образи на европейската цивилизация*, но компрометиращо разбрана и прилагана сред българите като нещо специфично, са тези на „маймунско подражание“, „подлудяване на маймунизма“ и „в една боя боядисване с Европа“ (Славейков 1981б: 61).

Наблюденията върху силата на пресата в журналистиката на Славейков са известни на редица изследователи на възрожденската периодика. В настоящия текст обаче се стремим да преодолеем инерционното възприемане на тази очевидна констатация и да регистрираме други нюанси в така оформения журналистически казус. Оказва се, че за възрожденския журналист пресата предлага възможност за литературно-публицистична санкция в посока на националното пред-

ставяне на характерните черти на българите. По този начин се налагат журналистически санкции над европейските източници за информация. Славейков чете европейска преса и избира онова от нея, което ползва неговата лична политическа кауза. Така мимоходом се прокрадват клишета от европейските вестници, които обаче в неговия журналистически свят претърпяват *трансформации в широкия диапазон*: от съществена идеологическа преработка до поне частично преакцентирание на основния смисъл.

В Англия, Франца и в други подобни на тези в развитието държави вестникарството е на най-висок степен между другите занятия [...]. Никой не може да отрече на англичанинът било или на американецът, на френецът или на немецът, че те не обичат прочитанието било на вестник, било на друго списание. В държавите на тези и простият орач, почиваещ на ралото отгоре, прочита вестникът, когото той на утрото приел, и от належащата работа не сполучил да прочете.

(Славейков 1981а: 93)

Сега бихме се усъмнили в тази идилична картина на европейския зачел се във вестника си орач, обаче от страниците на Славейковата периодика всяка една подобна препратка поражда доверие, истинност и стремеж за реално догонване на развитата Европа, макар и в подобни наивно-романтични проявления на напредък. Примерите от Славейковите издания в тази посока са многобройни.

И накрая бихме могли да направим няколко заключения. Потенциалът на пресата да санкционира обществените нагласи, да налага мнение и да назовава директно стоящите пред нацията задачи, се разгръща най-убедително и с пълна сила в Петко-Славейковата „Македония“ от началото на 1871 година. Другото обикнато тематично поле при Славейков – *разобличаването на собствените ни български недостойни черти от характерологията на нацията* – се оказва безкрайно публицистично предизвикателство. Реалиите на това поле се разгръщат и предлагат перспективи за съпоставка и с други журналистически издания, маркирали дългия път на видния поет и публицист към несекващия му диалог с неговите сънародници. Диалог, белязан от оксиморонното съчетание на декларациите му емблеми за отношението към българите – „Не пей ми се“ и „Жестокостта ми се сломи“.

ЛИТЕРАТУРА

- Гетова 2018:** Гетова, Е. „*Notion de siècle*“ (понятието за век) във възрожденската журналистика. [„*Notion de siècle*“ (ponyatieto za vek vav vazrozhdenskata zhurnalistika.) // *Научни трудове на Филологическия факултет на Пловдивския университет*. Т. 56, кн. 1, сб. Б, 2018, 13 – 23.
- Драгнева 1980:** Драгнева, Ж. Публицистиката на П. Р. Славейков и утвърждаването на българското национално самосъзнание. [Dragneva, Zh. Publitsistikata na P. R. Slaveykov i utvarzhdavaneto na balgarskoto natsionalno samosaznanie.] // *Българската нация през Възраждането* (Сборник изследвания под редакцията на Х. Христов, К. Шарова, В. Паскалева и Ж. Драгнева). София: Издателство на БАН, 1980, 425 – 446.
- Константинова 2000:** Константинова, З. *Държавност преди държавата. Свръхфункции на българската възрожденска журналистика*. [Konstantinova, Z. Darzhavnost predi darzhavata. Svrahfunksii na balgarskata vazrozhdenska zhurnalistika.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000.
- Савова, Латева (превод) 2002:** Савова, И., Латева, Е. Германия 1848 – 1871. Важни дати. [Savova, I., Lateva, E. (prevod). Germaniya 1848 – 1871. Vazhni dati.] // *История на света. Енциклопедия*. Превод: Иванка Савова и Екатерина Латева. София: Фют, 2002, 368 – 369.
- Славейков 1981а:** Славейков, П. Р. Вестникарството у чуждите народи и у нас. [Slaveykov, P. R. Vestnikarstvoto u chuzhdite narodi i u nas.] // *Македония*, г. V, № 31, 3 август 1871. Цит по: Петко Рачев Славейков. Съчинения в осем тома. Под редакцията на Стоянка Михайлова и Дочо Леков. Том седми. Публицистика. София: Български писател, 1981, с. 93.
- Славейков 1981б:** Славейков, П. Р. Днешното състояние. [Slaveykov, P. R. Dneshното sastoyanie.] // *Читалище*, г. III, № 1. Цит по: Петко Рачев Славейков. Съчинения в осем тома. Под редакцията на Стоянка Михайлова и Дочо Леков. Том седми. Публицистика. София: Български писател, 1981, с. 61.
- Славейков 1981в:** Славейков, П. Р. Към съотечествениците ни. [Slaveykov, P. R. Kam saotechestvenitsite ni.] // *Македония*, г. V, № 1, 8 януари 1871. Цит по: Петко Рачев Славейков. Съчинения в осем тома. Под редакцията на Стоянка Михайлова и Дочо Леков. Том седми. Публицистика. София: Български писател, 1981, с. 9.

- Славейков 1981г:** Славейков, П. Р. Петна в нашия обществен живот. [Slaveykov, P. R. Petna v nashiya obshtestven zhivot.] // *Македония*, г. V, № 4, 26 януари, 1871. Цит по: Петко Рачев Славейков. Съчинения в осем тома. Под редакцията на Стоянка Михайлова и Дочо Леков. Том седми. Публицистика. София: Български писател, 1981, 330 – 331.
- Славейков 1981д:** Славейков, П. Р. Реалност и шарлатанизъм. [Slaveykov, P. R. Realnost i sharlatanizam.] // *Македония*, г. V, № 12, 23 февруари 1871. Цит по: Петко Рачев Славейков. Съчинения в осем тома. Под редакцията на Стоянка Михайлова и Дочо Леков. Том седми. Публицистика. София: Български писател, 1981, с. 61.
- Стоянов 2003:** Стоянов, И. Славейкови щрихи за политически събития и личности. [Stoyanov, I. Slaveykovî shtrihi za politicheski sabitiya i lichnosti.] // *Петко Славейков. Нови изследвания. Сборник по повод 175 години от рождението му*. Отг. редактор: проф. Иван Радев. Велико Търново: Фабер, 2003, 216 – 221.
- Янев, Налбантова (съст.) 2012:** Янев, С., Налбантова, Е. 1871. Книгите. Времето в събития и факти. [Yanev, S., Nalbantova, E. 1871. Knigite. Vremeto v sabitiya i fakti.] // *Атлас на българската литература 1740 – 1877*. Съставителство и научна редакция: Симеон Янев и Елена Налбантова. Пловдив: ИК „Жанет 45“, 2012, 367 – 368; 379 – 384.
- Дюше 1999:** Duchet, C. Le « siècle » dans le siècle. // *L’Invention du XIX-e siècle. Le XIX-e siècle par lui même (littérature, histoire, société)*. Paris : Presse de la Sorbonne nouvelle, 1999, p. 85.